

Kremnický fokoš

Fokoše boli pôvodne pracovné nástroje banských majstrov a v prípade potreby slúžili ako osobné zbrane. Časom pozmenili nielen svoj tvar, ale aj celkovú funkciu, stali sa predmetom spoločenským. Dnes sú súčasťou slávnostnej baníckej uniformy a nosia sa na ľavom pleci.

V novembri 2012 po získaní prvých informácií o existencii kremnického fokoša sme požiadali o stretnutie s pracovníčkou Múzea mincí a medailí v Kremnici, ktorá nám potvrdila, že takýto fokoš sa nachádza medzi zbierkovými predmetmi. Ukázala nám dokonca dva rôzne typy, jednoduchý s vyobrazením kladivka so železkom a dekoratívnejší reliéfmi ozdobený fokoš odliaty v kremnickej dielni. Na najbližšom stretnutí výboru Kremnického baníckeho spolku sme predložili návrhy na projekty. Cieľom obidvoch projektov bolo obnovovanie a udržiavanie baníckych tradícií. Nasledujúci mesiac sme písomne požiadali riaditeľku Múzea mincí a medailí v Kremnici o dovoľenie vyhotoviť odliatky. Po niekoľkých týždňoch sa nám podarilo podpísať zmluvu o zapožičaní zbierkových predmetov a nájsť miestneho kovolejára na zhotovenie odliatkov. V zmysle uvedenej zmluvy sme dali vyhotoviť 30ks jednoduchých fokošov s nápisom Kremnica na jednej strane a Kremnychbana na druhej a ešte 30ks ozdobných fokošov. Jednoduché boli vyhotovené pre členov spolku ako súčasť slávnostnej baníckej uniformy, v ktorej reprezentujú banícky stav po celom Slovensku. Ozdobné sú spolu s certifikátom pripravené ako ocenenie pre osoby, ktoré sa významným spôsobom zaslúžili za udržiavanie baníckych tradícií v bývalom hlavnom banskom kráľovskom meste Kremnica a jej okolí, za šírenie historických aj súčasných poznatkov z oblasti baníctva v Kremnici a vytváranie podmienok pre úspešnú činnosť Kremnického baníckeho spolku.

Kremnické fokoše sú jedinečné v niekoľkých prvkoch. V prvom rade je to celkový tvar čepele, ktorý je širší než pri ostatných typoch a pôsobí tak mohutnejšie. Reliéfne zdobenie je zostavené s obdivuhodne premysleným scenárom. Jedna strana rozvíja tematiku základných operácií ťarania a dobývania. Cez svätošťaňsku korunu prechádza viditeľná línia rozdeľujúca povrch a podzemie. Na nose čepele sa nachádza povrchové zariadenie – vrátok v tomto prípade slúžiaci na dopravu baníka sediaceho na knechte, vedľa neho je o stenu šachty opretý rebrík, ktorý bol určený na bezpečný únik zo šachty pri poruche vrátku. Pri jamovom venci zo vzájomne zviazaných drevených trámov stojí pravdepodobne merač, za

ním je šachtová budova. Hlavným motívom na tejto strane je baník tlačiaci huntík. V oku čepele je znázornený baník obsluhujúci čerpacie zariadenie. Zobrazenie týchto činností je len alegorické, odborník pri prvom pohľade na výjavy zistí, že nepochádzajú z rovnakého obdobia.

Na druhej strane je okrem reliéfu v oku čepele znázornená úprava rudy. Keď sa pozeráme na technologický postup z dolnej časti fokoša smerom hore k nosu čepele, potom tento proces začína triedením rudy, ktoré sa bežne vykonávalo na stoloch pred ústím štôlne či priamo v úpravni, potom pokračuje znižovaním zrnitosti vsádzanej rudy do stúp – postava s kladivom nad hlavou. V pozadí je pravdepodobne znázornená konštrukcia stupy a premývanie rmutu na splave, ktorý je dokonca pohyblivý. V oku čepele je profil stojaceho baníka držiaceho v rukách kladivko a želiezko, pravá ruka s kladivkom je vystretá a pripravená na úder, ľavá zviaza želiezko pritlačené o skalné podložie starším spôsobom bez dreveného poriska, ako keď sa drží klin. Nos je zakončený dubovými listami a guľôčkou.

Podľa prírastkovej knihy Múzea mincí a medalií v Kremnici daroval ozdobný fokoš a formu na odlievanie Ľudovít Hurtay v roku 1913. Predmet bol odliaty v Schluchovskej dielni na mosadzné odliatky, ktorá pracovala v Kremnici. Podľa korešpondencie s mestom, uloženej v kremnickej pobočke Štátneho archívu MV SR, v tom čase žil muž tohto mena a bol hlavným mestským účtovníkom a kontrolórom. O uvedenej dielni sa nám doteraz nepodarilo nájsť žiadny záznam.

Ďalší exponát kremnického fokoša sme našli v Etnografickom múzeu v Martine. Do múzea ho daroval niekedy v 60-tych rokoch minulého storočia kremnický baník. Zbierkový predmet je dosť opotrebovaný a poškodený, na hornej časti má odlomený nos čepele. Pracovníci múzea datovali tento fokoš do druhej polovice 18. storočia.

V martinskom múzeu sme narazili na zaujímavú publikáciu napísanú bývalým pracovníkom múzea Ondrejom Poloncom pod názvom Slovenské vlašky, fokoše, čakany. Podľa neho sa banický fokoš vyvinul z kresačky, ktorá sa v Saskom rudohorí používala na opracovávanie dreva, z ktorého sa robili banské výstuže šácht už v druhej polovici 16. storočia. Keďže bane ležali hlboko v horách, baníci voziaci vzácne kovy boli často prepadávaní lúpežníkmi, tak používali banické kresačky aj ako zbraň. Takýmto spôsobom sa stali symbolom baníkov. V 17. storočí sa už začínajú objavovať v rukách banických predákov a sú zdobené, pozlátené či postriebrené. Nosenie sviatočných fokošov sa banickou kolonizáciou a stykom stredoslovenských a spišských banských miest so saskými banskými mestami udomácnilo aj v našich banických strediskách. V druhej polovici 18. storočia ich už

používali pri príležitosti baníckych sviatkov baníci v rudných aj uhoľných baniach takmer v celej Európe.

O kremnických fokošoch píše aj Zuzana Denková zo Slovenského banského múzea v Banskej Štiavnici. Jej príspevok Ikonografia baníckych fokošov rozdeľuje všetky skúmané predmety do šiestich typových skupín. Ozdobný kremnický, vzhľadom na jeho netypický tvar aj reliéfnu výzdobu, zaradila do šiestej skupiny, kde okrem tohto fokoša patrí ešte jeden, tiež zvláštny fokoš z neznámej lokality. Ako jednu zo zvláštností kremnického fokoša opisuje umiestnenie baníckeho znaku, ktorý je posunutý do centrálnej časti čepele a zdobí ho veniec z vavrínových listov a svätošťaňská koruna. Na mieste, kde zvyčajne nachádzame „kladivko a železko“, je žena sediaca pri triedení rudy a baník na knechte.

Na záver by sme sa chceli poďakovať vedeniu a pracovníkom Múzea mincí a medailí v Kremnici za požičanie zbierkových predmetov a poskytnuté informácie, ako aj členom nášho spolku Ing. Oliverovi Finkovi za odbornú pomoc pri identifikácii baníckych zariadení a činností na fokoši a Štefanovi Terlíkovi za preklad korešpondencie z maďarského jazyka.

Ing. Ivana Horváthová

Mgr. Richard Horváth

Kremnický banícky spolok

Bibliografia:

POLONEC, Ondrej: Slovesnké valašky, fokoše, čakany. Martin: Osveta n.p.Bratislava závod Martin pre SNM –NO. 1963

DENKOVÁ, Zuzana: Ikonografia baníckych fokošov.Banská Štiavnica – Slovenské banské múzeum. Zborník prednášok z konferencie konanej pri príležitosti 250.výročia založenia Banskej Akadémie v Banskej Štiavnici. 2013